

sionalerna de icke minst populära. Dessa medeltida passionaler voro ett slags bilderböcker till Kristi och helgonens liv. Med "passional" betecknades nämligen icke blott själva lidandeshistorien utan framställningen av hela Jesu liv; men icke blott framställningar av Kristi liv utan även sådana av Marias och helgonens kallades passionaler, och Luther ville därför skapa en evangelisk ersättning även för dessa böcker, i vilka enligt hans omdöme "djävulen hade gjort så många tillägg". Luthers passional består av korta bibelord, så utvalda och sammanställda att de tillsammans bilda en kortfattad biblisk historia, börjande med skapelsen och slutande med den Uppståndnes utsändande av sina lärjungar. Kristi lidande och död utgör dock huvudbeståndsdelen. Hans Lufft har försett texten med 50 helsides träsnitt. Härmed skapade Luther den första evangeliska bilderbibeln, enligt hans egen avsikt ett slags "Biblia pauperum" till tjänst för barnen och de olärda, "vilka genom sådana bilder mycket bättre än genom blotta ord och läror kunna förmås att fatta och minnas den heliga historien". Luthers passional följdes av talrika andra evangeliska sådana (ett svenskt passional såg dagen 1552). Längre fram försågs det med korta kärnfulla böner efter mönster från ett av Caspar Schwenckfeld utgivet passional. Detta utökade lutherska passional översattes till svenska och utgavs år 1600 av Petrus Johannis Gothus.

Bärenreiters nytryck är en omsorgsfullt utförd kopia av den från Hans Luffts tryckeri utgångna upplagan. För var och en som älskar och intresserar sig för reformationstidens urkunder bör den vara en begärlig och kärkommen bok.

Sigfrid Estborn.

Recensioner.

Kyrklig konst.

Översikt av litteraturen under 1929.

I denna tidskrift ha under det gångna året några arbeten anmälts, vilka behandla intressanta kyrkliga konstfrågor eller aktuella forskningsresultat. Det torde emellertid vara av värde att i en översikt sammanfatta den i svenska tidskrifter och smärre publikationer offentliggjorda litteraturen i dessa ämnen. Här medtagas större delen av denna; endast några uppsatser i festskriften till Roosval och en artikel i Kyrkohistorisk årsskrift ha utelämnats.

För romansk kyrkokonst bildar *Gerda Boëthius'* uppsats "Stavkyrkans ursprung och utveckling" i festskriften till Roosval en inledning. Förf. söker visa, att den nordiska stavkyrkan är en inhemska produkt, som direkt utvecklar sig ur de hedniska gudatemplerna (t. ex. vid Gamla Upsala). — De östgötska kyrkdörrarna med rika järnsmidesbeslag från 1100-talet äro föremål för en stilistisk gruppering av *Erik Lundberg* ("Järnbeslagna dörrar från romansk tid i Östergötland" i *Rig*), och det rika småländska dopfuntsmateriale från samma tid ägnas en utförlig undersökning av *R. Blomqvist* i en doktorsavhandling, *Studier i Små-*

lands romanska stenkonst (Lund). I vissa detaljer blir denna undersökning föremål för en kritisk granskning av *Otto Rydbeck* ("Några småländska dopfuntar tillhörande Roosvals Bestiaringsgrupp") i nyssnämnda festskrift. — 1100-talets murningsteknik framställs i en uppsats av *Erik Lundberg* i *Fornvännen* ("Iakttagelser angående 1100-talets murningsteknik"). I Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1929—30 publicerar samme författare sina byggnadshistoriska undersökningar av S:t Lars kyrka i Linköping ("S:t Lars kyrka i Linköping").

Den gotiska tidens sakralkonst har givit uppslag till flera smärre specialundersökningar. I ovannämnda festskrift meddelar *Bengt Thordeman* sina utgrävningsresultat av kyrkan vid Solberga nunnekloster på Gottland ("En återfunnen Visbykyrka") och *Carl R. af Ugglas* tecknar i samma arbete ett bidrag till Vadstenaklostrets målarverkstad, vari bildskåpet från N. Fågelås i Västergötland sammanställs med väggmålningarna i klostrets refektorium ("Till Vadstena klostrets konsthistoria"). En annan Vadstenastudie i samma bok är *Andr. Lindbloms* intressanta ikonografiska framställning av bilderna på en nederländsk korkåpa från klosterkyrkan; den återger Trons artiklar*) ("Ett apostolicum i nederländsk bildtolkning"). — I Tidskrift för konstvetenskap lämnar *B. Berthelsson* ett intressant bidrag till frågan om koranordningen i några Birgitta-kyrkor näml. Vadstena, Maribo, Gnadenberg, Altomünster ("Birgittakyrkornas inredning"). — I *Fornvännen* lämnar *Axel*

R. Romdahl en notis om dekorationen å Kettil Karlssons mitra från Linköpings domkyrka ("En observation rörande Kettil Karlssons mitra"), och i festskriften till Roosval ger samme författare ett bidrag till Linköpings domkyrkas byggnadshistoria ("Ett pentimento i Linköpings domkyrka"). — Några sägner om Visby Mariakyrka studeras av *Nils Lithberg* i *Gottländskt Arkiv* ("Kring Visby Mariakyrka"). — Meddelanden från föreningen *Gottlands Fornvännen*. — Slutligen söker *W. Paatz* ge stöd åt den mening, att det skulpterade Johannesfatet från Norrby kyrka i Uppland (i Stat. hist. museum) är ett verk av lybeckaren Henning von der Heide, Notkes lärjunge ("Die Johanneschüssel aus Norrby..." i *Fornvännen*).

Allmänna översikter av vissa medeltida konstgrupper utgöra *Ragnar Blomqvists* framställning av ödekyrkor i Västmanland, vari Rytterne, Furby och Aspenäs kyrkoruiner beskrivas ("Övergivna kyrkor i Västmanland" i *Västmanlands fornminnesförenings årskrift*). — *Bertil Waldén* lämnar i *Hembygden* 1929 (utg. av Dalslands fornminnes och hembygdsförbund) en skildring av mera intressanta kyrkliga fornminnen i Dalsland, vilka påträffats vid den av honom utförda snabbinventeringen. ("Ur Dalslands kyrkoinventarium"). — En doktorsavhandling av *William Karlsson* behandlar medeltidsmöbler (Studier i Sveriges medeltida möbelkonst, Lund), där större delen av materialet härrör från kyrkor eller kyrkliga konstframställningar.

Litteraturen om nyare tidens konst är mindre rik. *Uno Otterstedts* av-

*) Ur liturgihistorisk synpunkt må en erinran i en punkt av L:s framst. här göras. Då L. söker en förklaring till bildsammanställningen Jesu födelse och dop erinrar han om ett påpekande av *Künstle* (Ikongraphie der christl. Kunst I, 376), att den gamla jul festen var epifania, då både födelsen och dopet firades. I själva verket förhåller det sig så, att på epifanias (6 jan.) firades urspr. också minnet av Jesu födelse, emedan man trodde att Jesus var född den 6 jan. Men sedan den 25 dec. slagit igenom som julfest, försvann snart minnet av födelsen i epifanien (redan Hieronymus opponerar mot detta), och i västerlandet saknas alla spår

därav (se *Kellner*, Heortologie sid. 113). Ett par undantag finnas, på vilka *Künstle* stöder sitt felaktigt formulerade påstående, bl. a. en målning i Petrus och Marcellinus katakomben (200-tal.), där Jesu dop i en list får ersätta födelsen. Detta är ju vid denna tid rimligt, eftersom vi sakna framställningar av födelsen före 300-talets mitt. Att detta sammanhänger med julhögtidens firande, som kan spåras i Rom kort före år 354 (*Kellner* a. a. sid. 96), visar konstens beroende av liturgien. Efter denna tid får man givetvis icke räkna med en sammanblandning i bild av jul och epifania.

handling, Från gotik till renässans — skånska kyrkoinventarier i trä och sten under 1500-talet (Lund) behandlar ett omfattande och förut mestadels okänt material. — Restaureringen av Leckö slottskyrka avhandlar *Årland Noreen* i Fornvännen, och "Gravmonument i Södermanlands kyrkor i nederländsk barockstil" skildras av *Bertil Waldén* i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. — En skånsk 1700-talsbildhuggares, Joh. Ullbergs, verksamhet är ämnet för en uppsats av *W. Karlsson* i Fornvännen. *Bengt Cnattingius*.

För unison kör eller solöröst.

Ivar Widéen: Sanctus Ansgarius. Diakonistyrelsens förlag, 15 öre.

Den praktfulla Wideenska koloriten och de melodiosa tonfallen förena sig här med Paul Nilsson spompöst klassiska ord till en sann festhymn. När man hör den taktfasta rytmen och den för unison kör, gärna av barnröster, tänkta melodien, kan man inte annat än beklaga att vi sakna plats i vårt gudstjänstliv för "processional Hymns", som ge de engelska gudstjänsterna ett grandioöst inslag. En processionshymn i bästa mening är dikten.

A. A.

Liturgi.

Liturgische Blätter für Prediger und Helfer, herausgegeben von Rodolf Otto, Gustav Mensing und René Wallau. Reihe II: Heft 4: *Konfirmationsfeiern*. Leopold Klotz, Gotha.

Denna serie av liturgiska utkast, som tidigare omnämnts i denna Tidsskrift, betygar alltfört att det förefinnes en högst avsevärd mängd av författare på det agendariska området i Tyskland. Tyvärr måste nog det gamla ordet upprepas om dem, som fått sina alster tryckta i detta häfte: Många äro kallade men få äro utvalda. Flertalet av de konfirmationsformulär, som här framläggas, lida av brist på enkelhet och klarhet i dispositionen och förtyngas samtidigt av en stor brokighet i materialet. Flertalet äro därtill häpnadsväckande långa, åtminstone efter våra förhållanden. Det torde ej heller med rätta kunna sägas att formulären erbjuda tillbörlig allmänlighet, för att kunna brukas i alla en kyrkas församlingar. Eller vad säges, när prästen enligt ett förslag av lic. Wallau, tittalar konfirmanderna sålunda: "När Ni se tillbaka, vilat

Eder blick på en skön, sorgfri barn-dom. Denna stund förenar eder under tacksamhet med far och mor". Huru många gånger skulle icke detta tal, både i stads- och landsförsamlingar skorra falskt?

A. A.

Pianomusik

G. Ph. Telemann: Sieben mal sieben und ein Menuett. Klavierübungen Heft. 1 1930, 45 s. Pris: Mark 2:75. G. Kallmeyer Verlag, Wolfenbüttel-Berlin.

Det är på uppdrag av ett pianopedagogiskt sällskap, som dr. Isabella Amster har utgivit denna menuettsamling. De 50 småstyckena bestå endast av en sopran- och basstämma. De exekverande få själva tillfoga en mellanstämma. Till ledning härför är basstämman besiffrad. Ett absolut villkor för att någon skall lyckas med detta utförande är givetvis, att vederbörande är förtrogen med harmoniläran. Meningen är att väcka till liv sinnet för de olika ackordförbindelserna. Detta häfte, som är det första i en hel serie, efterföljes sedan av andra häften med musik från olika tidskedden. Början har gjorts med dessa Telemannska menuetter från 1700-talets förra hälvt. Även våra dagars tonkonst kommer enligt utgivarinnans utsago att bli representerad.

T. T.

Körverk.

David Wikander: "Påskhymn". (Text sv. ps. 103: 1); "Kom, frälsta hjord". (Text: Sv. ps. 327: 1); "Dig, Herre Gud, är ingen lik". (Text: Sv. ps. 32: 1), alla för fyrst. blandad kör samt "En vänlig grönskas rika dräkt". (Text: Sv. ps. 644: 1) för unison kör med orgel. Diakonistyrelsens förlag, Stockholm. Vardera 1 sida. Pris 7 öre st.

David Wikander visar sig äga en djup inlevelse i Bach-stilen, vilket tager sig uttryck bl. a. i ovan nämnda nyutkomna motetter. Skulle någon eller några framhållas anser jag för min del, att "Dig, Herre Gud, är ingen lik" och "Kom, frälsta hjord" böra nämnas. De olika stämmorna i resp. sånger flyta lugnt och naturligt vilket gör, att helhetsintrycket blir det allra bästa. Ett fullgott tillskott till Svenska Kyrkans hymnlitteratur.

T. T.